

VAN DAMESHOEDEN EN NUMMERBORDEN

Identificatie van oude films.

Het identificeren van de talrijke onbekende films uit de nitraat-filmcollectie van het Nederlands Filmmuseum is eigenlijk een soort detective-werk. Van tevoren weet je nauwelijks of helemaal niet waar het om gaat, totdat je de film op de viewingtafel ziet. Daarna is het deduceren en concluderen. Zoeken naar clues. Een filmkopie kan namelijk zelf een schat aan informatie opleveren, zelfs vóór men research in naslagwerken en andere vakliteratuur verricht heeft. Dat detective-werk is een van de grootste uitdagingen van het bekijken van deze films. Soms lukt het en krijg je een gevoel van overwinning, andere keren berust je er in dat een film niet valt te identificeren of hoop je dat in een later stadium een andere 'private eye' (b.v. een buitenlands specialist) in staat zal zijn identiteit en herkomst van de film alsnog vast te stellen.

Het is onmogelijk op deze plek een compleet overzicht te geven van alle 'handelingen' die de film-detective bij zijn arbeid hanteert, maar het voornaamste komt hier op neer.

Als gegevens als de titel en het jaar van de film, de regisseur, de acteurs en de produktiemaatschappij, op een filmkopie zijn aangegeven, wat bij geluidsfilm nogal eens het geval is, dan is het identificeren van de film een eenvoudige zaak. Je controleert de gegevens op de film en checkt ze met de aanwezige vakliteratuur. Naslagwerken als de catalogi van het American Film Institute (met zelfs ingangen op trefwoord!), The British Film Catalogue en de serie Deutsche Stummfilme van Gerhard Lamprecht zijn essentiële bronnen voor de identificatie van een film.

De meeste kopieën die men in het archief van het Filmmuseum aantreft, zijn Nederlandse versies van buitenlandse films (soms ook Duitse versies, als een distributeur Nederland een te klein afzetgebied vond). Slechts in weinige gevallen zijn de begintitels van deze kopieën letterlijke vertalingen van de oorspronkelijke titel. Maar men doet er goed aan dit te controleren. Op deze wijze werden n.l. films geïdentificeerd als L'EPOUVANTE (DER SCHRECKEN, 1910) met Mistinguett, en TWO BROTHERS (TWEË BROEDERS, 1910) van D.W. Griffith. In een enkel geval leidde de letterlijke vertaling van de laatste tussentitel tot identificatie, n.l. bij DAS BACCHANAL DES TODES (1917) van Richard Eichberg.

Ellen Richter in "Das Bacchanal des Todes" (1917)

CREDITS

Helaas is het bij oude films, met name bij stomme films, maar zelden het geval, dat men via de kopie de film meteen kan identificeren. Vaak zijn de filmcredits van de kopie verdwenen of hebben ze er simpelweg nooit aan gezeten. Men vond ze blijkbaar niet belangrijk genoeg. Dat kan te maken hebben met nonchalante distributeurs, operateurs of producenten, maar heeft net zo goed te maken met de geschiedenis van de waardering voor acteurs, regisseurs en andere leden van de filmploeg.

Tot ongeveer 1911 werden alleen populaire komieken in hun kluchten wel eens aangekondigd met een tussentiteltje, die alleen hun artiestennaam of hun artiestennaam én hun eigen naam vermeldde. Als de komiek heel populair was kon hij zelfs een close-up aan het begin van de film krijgen.

Na 1911 komt het steeds meer voor dat de voornaamste acteurs aan het begin van de film vermeld worden. De eerste film-acteurs kwamen dikwijls van het theater en die achtergrond werd graag vermeld als statusverheffend middel, b.v. mevrouw Sarah Bernhardt van de Comédie Française.

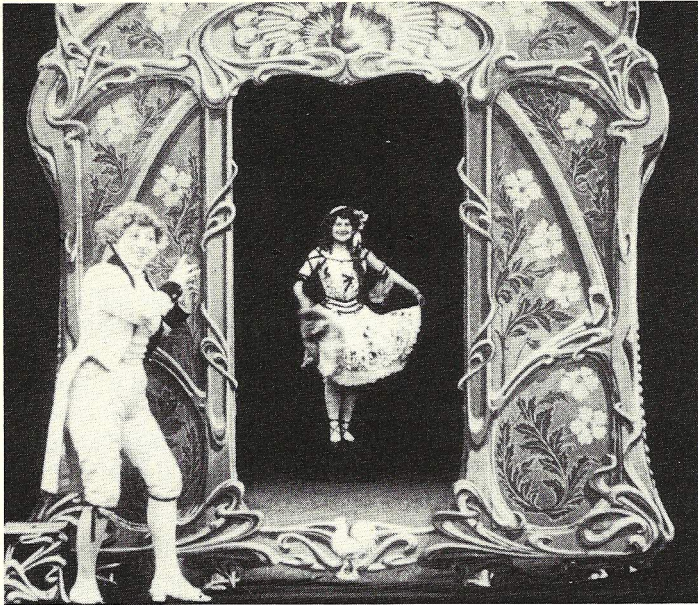
Als het gaat om bekende acteurs of actrices van wie inmiddels complete filmografieën samengesteld zijn, zoals Asta Nielsen of Henny Porten, dan is er in het algemeen wel achter te komen om welke film het gaat, ook al betreft het misschien een volslagen onbekende film binnen iemands oeuvre. Maar als je te maken krijgt met nu totaal vergeten namen, dan wordt het zoeken in gespecialiseerde literatuur (mits voorradig), of als dat niets oplevert, advies inwinnen bij specialisten in het buitenland, eventueel met behulp van foto's en polaroids van frames uit de film.

Bepaalde veel voorkomende acteurs of actrices leer je kennen en herkennen, ook al worden ze niet aan het begin van de film voorgesteld. Dat heeft te maken met veel films zien, maar ook met de voorkennis die je opdoet via het bekijken van foto's, ansichtkaarten en affiches van films en van filmacteurs, ook wanneer het de indere goden van het filmdoek betreft. In dat geval roep je op een gegeven moment bij de eerste meter film, ook al zie je misschien de derde of de zevende acte: Asta Nielsen! of: Francesca Bertini! of: Hermann Vallentin!

Regisseurs werden in het algemeen ook vanaf 1912 vermeld, maar wel veel minder frequent dan de acteurs. Ze waren in de ogen van de produktiemaatschappij en daardoor ook in die van het publiek lang niet zo belangrijk als de filmvedettes. Uitzonderingen daarop waren regisseurs die al beroemd waren van het theater, zoals André Antoine, of die vanwege bepaalde kassuccessen een reputatie genoten, b.v. Enrico Guazzoni (vanwege zijn QUO VADIS van 1912). Bij korte komische films of documentaires wordt de regisseur al helemaal zelden op de film vermeld; je mag hier al vaak blij zijn als je land en produktiemaatschappij kan vaststellen.

HET HAANTJE VAN PATHE

Lukt het niet om acteurs of regisseur te identificeren, dan is het misschien mogelijk op zijn minst de produktiemaatschappij vast te stellen. Die kan aan het begin van de film genoemd zijn, op het titelkarton met de begintitel en/of op de tussentitels. Dat kan via de naam zelf, maar ook via het embleem van de maatschappij,

"Het haantje van Pathé" (midden onder)

bijvoorbeeld het haantje van Pathé, de zonnebloem van Gaumont, de adelaar van Vitagraph, de letters AB van American Biograph e.d. Overigens is voorzichtigheid hierbij geboden, want soms duiden naam en embleem alleen op de distributeur en niet op de produktiemaatschappij.

In sommige gevallen is de naam van de produktiemaatschappij aangegeven op de perforatierand van de film, of bevindt zich een eindleader van de filmmaatschappij aan het eind van de film. Maar met het laatstgenoemde moet je opnieuw heel voorzichtig zijn, want met name distributeurs plakten dergelijke leaders lukraak aan een film, zodat men rustig Pathé-films met Gaumont-eindleaders kan tegenkomen!

Tenslotte zetten in de jaren van de patenten-oorlog (ca. 1905-1912), toen het copyright nog slecht geregeld was, produktiemaatschappijen hun embleem in het decor van de film. Bijvoorbeeld in de films van Pathé van de jaren 1906-1909 ziet men vaak een haantje in het decor hangen.

Aan de hand van de produktiemaatschappij is meestal ook het land van origine vast te stellen, al moet ook daarbij niet te snel geoordeeld worden. Filmmaatschappijen hadden ook filialen in het buitenland. Pathé had o.a. filialen in Italië: de Film d'Arte Italiana, in de Verenigde Staten: de American Kinema, in Groot-Brittannië: de Britannia Film, in Japan: the Japanese Film, en in Nederland: de Hollandsche Film.

Daarnaast distribueerde Pathé films voor verschillende Franse en niet-Franse filmmaatschappijen. Grote filmmaatschappijen waren namelijk vaak niet alleen producent, maar ook distributeur, en keken daarbij niet alleen wat betreft de vraag, maar ook wat betreft het aanbod gemakkelijk over de grenzen. Nordisk was oorspronkelijk een Deense produktiemaatschappij (de meest toonaangevende van de jaren tien), maar werd al snel een grote Duits-Deense distributeur. Men had voor Nederland b.v. bijna een soort monopolie voor de distributie van Duitse en Scandinavische films en leverde zelfs Italiaanse films aan ons land.

COULEUR LOCALE

Het land waar de film geproduceerd is, is vast te stellen door simpele zaken in het filmbeeld: straatnaambordjes, brievenhoofden, letters op gevels e.d. Of omdat je een bepaalde stad herkent en weet dat er daar gefilmd is. Maar je kunt ook hierbij niet te snel conclusies trekken: filmers schoten ook wel eens in het buitenland als dat de 'couleur locale' van de film ten goede kwam. Zo filmde de Duitse regisseur Joseph Delmont scènes in de haven van Rotterdam voor zgn. Hollandsche vissersdrama's als AUF EINSAMER INSEL (1913), maar het blijven toch Duitse films. Cineasten pasten ook wel eens gedetailleerd het decor aan aan film, zodat niet ieder gebouw met het opschrift 'saloon' hoeft te duiden op een Amerikaanse film.

ROKLENGTE EN NUMMERPLATEN

De datering van een oude nitraatfilm is vaak net zo'n problematische bezigheid als het vaststellen van productieland of produktiemaatschappij. Het is eigenlijk bijna altijd een benadering, zo je niet de beschikking hebt over b.v. oude verkoopcatalogi, moderne overzichtscatalogi van landen of produktiemaatschappijen, of censuurlijsten.

Wil je echter snel een film dateren en kun je niet wachten tot een specialist je een precieze datum kan geven (als dat al mogelijk is), dan zijn er verschillende manieren om een film bij benadering te dateren.

Zo kan er gelet worden op de jaren die in de film verschijnen, b.v. op brievenhoofden, telegrammen e.d, al kan het natuurlijk zo zijn dat een film zich in het verleden afspeelt of dat de datum in beeld lukraak gekozen is.

Bovendien zijn de films van het archief van het Filmmuseum vaak kopieën met Nederlandse tussentitels. Teksten in beeld zoals brieven en telegrammen zijn dan gemaakt voor de Nederlandse vertoning en die kan jaren later zijn geweest dan de datum van de originele film.

Bij journaals kun je afgaan op de data van bepaalde historische gebeurtenissen, die via encyclopedieën e.d. te traceren zijn, b.v. de kroning van koningin Wilhelmina of de Olympische Spelen van

1928. Bij speelfilms die handelen over bepaalde gebeurtenissen (b.v. de Eerste Wereldoorlog) weet je dat ze in ieder geval omstreeks of na die tijd gemaakt moeten zijn.

Voorts is de mode een belangrijk daterings-aspect: rokken boven of over de enkels (de overgang vindt rond 1920 plaats); van 1910 tot 1914 droeg men kolossale bepluimde hoeden, daarna schuin op het hoofd gezette flaphoeden, en vanaf de tweede helft van de jaren twintig verschijnen de pothoedjes. Auto's zijn in de jaren tien nog veeleer een soort veredelde koetsen, vrij hoog, terwijl ze in de jaren twintig steeds lager worden. Op de nummerplaten van Amerikaanse auto's staat regelmatig, naast de afkortingen van de staat waar ze gemaakt zijn (CAL = Californië), ook het jaar waar ze in geproduceerd zijn vermeld. Je moet natuurlijk wel de kans krijgen om van een voorbijrazende auto die plaat te kunnen lezen.

Tenslotte kunnen oude films een hint geven wat betreft een datering bij benadering via de informatie op de perforatierand van de film. Pathé zette tussen 1905 en 1915 verschillende soorten opschriften op de perforatierand, die per jaar of per twee jaar verschilden. Zo kun je het filmmateriaal op jaar of met een marge van een jaar dateren. Natuurlijk kan de datum van de originele film iets eerder zijn, b.v. bepaalde kluchten werden vanwege hun populariteit nogal eens opnieuw geprint.

Ook andere filmaatschappijen zetten hun naam op de perforatierand, zoals Messter, Cines, Ambrosio en Vitagraph, maar daar is de datering veel lastiger van vast te stellen. Wel kun je grofweg stellen dat na circa 1916 dit soort opschriften verdwenen zijn.

Daarnaast is op de perforatierand vaak de naam van de maker van het materiaal aangegeven, zoals Eastman Kodak, Agfa, Gevaert en Pathé. Eastman Kodak gebruikte vanaf 1916 een codering bestaand uit abstracte tekens (stippen, vierkanten, rechthoeken en driehoeken), die afzonderlijk of in combinatie met elkaar het jaar van de productie van het materiaal aangeven (wat zoals gezegd kan verschillen met het jaar van de film). Agfa gebruikte een belettering die voor 1924 anders is dan daarna. Op de perforatie van Pathé materiaal uit de jaren twintig is na de tekst 'Pathé Cinéma France' of 'Pathé Cinéma Paris' een cijfercode te lezen, waarbij de eerste twee cijfers op een productiejaar slaan.

Over het algemeen kan gesteld worden, dat bepaalde landen voorkeur gaven aan bepaalde leveranciers van filmmateriaal. Zo had Agfa in de jaren twintig bijna een monopoliepositie in Duitsland, terwijl Frankrijk in dezelfde jaren veel met Pathé-materiaal werkte. Opvallend is dat praktisch al het materiaal dat tijdens de Tweede Wereldoorlog in Nederland vertoond werd, zowel in Duitsland als in Nederland gemaakt, Gevaert-film is.

Voor al deze eerste identificaties is een van de meest belangrijke handboeken dat van Harold Brown, van 1935 tot 1984 werkzaam

bij het Londense National Film Archive. Hij heeft na jarenlang kijken naar oude films constatering kunnen doen over o.a. het vaststellen van dateringen en land van productie, via de informatie die een filmkopie zelf geeft. Zijn oorspronkelijk in 1967 verschenen werkje over filmidentificatie, Notes on Film Identification by Examination of Copies, werd in 1990 gevolgd door een fors uitgebreide en vernieuwde uitgave, getiteld Physical Characteristics of Early Films as Aids to Identification. Dit handboek is een welkome hulp bij het archeologische en detective-achtige speurwerk van het Filmmuseum naar de (nog) onbekende schatten van haar eigen collectie.

Ivo L. Blom

medewerker catalogisatie en research nitraatfilms

AGENDA 1991

KROKUSVAKANTIE

9 - 12 februari

BEKENDMAKING OSCARNOMINATIES

13 februari

FESTIVAL BERLIJN

15 - 26 februari

AMERICAN FILMMARKET in LOS ANGELES

28 februari - 6 maart

CONTACTDAG

5 maart

OPERATEURSEXAMEN

19 maart

OSCAR UITREIKING

25 maart

PASEN

31 maart - 1 april

CONTACTDAG

3 april

MIP TV CANNES

19 - 24 april

CONTACTDAG

7 mei

FILMFESTIVAL CANNES

9 - 20 mei

HEMELVAARTSDAG

9 mei

PINKSTEREN

19 - 20 mei

CONTACTDAG

4 juni

CONTACTDAG

2 juli

CONTACTDAG

6 augustus

CONTACTDAG

3 september

NEDERLANDSE FILMDAGEN

18 - 26 september

CONTACTDAG

1 oktober

MIPCOM in CANNES

10 - 14 oktober

HERFSTVAKANTIE

12 - 20 oktober

MIFED in MILAAN

20 - 25 oktober

TWEDE AMERICAN FILMMARKET in L.A.

21 - 27 oktober

OPERATEURSEXAMEN

22 oktober

CONTACTDAG

5 november

Zomervakantie 1991

Basis onderwijs:

regio noord: 29 juni - 11 augustus

regio midden: 6 juli - 18 augustus

regio zuid: 20 juli - 1 september

Voortgezet onderwijs:

regio noord: 29 juni - 18 augustus

regio midden: 6 juli - 25 augustus

regio zuid: 13 juli - 1 september